

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **Кіщук Лесі Андріївни** «Психофізіологічні чинники професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

У центрі дисертаційного дослідження Кіщук Лесі Андріївни «Психофізіологічні чинники професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України», що подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – психологія, перебуває широке коло питань, спрямованих на вирішення ряду проблем, серед яких по-перше, проблема здійснення адекватної оцінки адаптаційних ресурсів організму молодших офіцерів, по-друге, проблеми наукового обґрунтування психофізіологічних чинників професійної адаптації, по-третє, вплив особливих умов військової служби в сучасних умовах.

Нині військово-професійна діяльність молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України проходить в умовах високої небезпеки і тому викликає підвищене нервово-емоційне напруження. Це обумовлено ще й тим, що офіцери опановують сучасні системи озброєння і військову техніку, виконують завдання в умовах дефіциту часу та інформації. Отже, розробка нових підходів до покращення професійної адаптації молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України, які працюють в умовах підвищеної небезпеки, є актуальною.

Посилення уваги до вдосконалення процедур прогнозування успішності професійної діяльності військовослужбовців на основі психофізіологічних функцій зумовлене, насамперед, впливом цих функцій в організації професійної діяльності молодших офіцерів та потребою сучасної армії в

наявності боєдатних військових формувань. З наукових джерел відомо, що, боєдатність частин і підрозділів на 65% залежить від функціональних і психофізіологічних резервів військовослужбовців і лише на 35% залежить від технічних засобів ведення війни. Тому варто зауважити, що вивчення психофізіологічного стану військовослужбовців є одним з пріоритетних напрямів досліджень, якому на сьогодні приділяється увага практично в усіх військах світу. Проте багато аспектів його формування та впливу на професійну адаптацію молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України залишаються малодослідженими.

Таким чином, актуальність обраного здобувачкою напряму наукових досліджень є беззаперечною, тема дисертаційної роботи є обґрунтованою та доцільною.

Дисертаційна робота має чітку та послідовну побудову, у повній відповідності до поставленої в ній мети та завдань, спрямованих на її досягнення. У першому розділі ґрунтовно та адекватно узагальнено фактичні матеріали як вітчизняних авторів, так і науковців ближнього і дальнього зарубіжжя щодо особливостей психофізіологічного забезпечення професійної адаптації молодших офіцерів. Викладено різнобічний теоретико-методологічний аналіз проблеми професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України. Цим аналізом охоплено питання, починаючи від концептуальних підходів до проблеми адаптації, з'ясування її психологічної природи, змісту і структури, до розгляду соціально-психологічного змісту феномену професійної адаптації та психофізіологічних особливостей професійної адаптації молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України. Підкреслено, що надзвичайно важливим у цьому плані є встановлення особливостей внутрішніх адаптаційних резервів організму і провідних корелят соціально-психологічної, психологічної та психофізіологічної адаптації молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України.

Особливе місце в огляді займають питання, що стосуються проблем визначення закономірностей перебігу та встановлення механізмів професійної адаптації молодших офіцерів до кризових ситуацій, зокрема особливостей військової служби, якій властивий емоційний стрес і, як наслідок, погіршення фізичного та психічного здоров'я молодших офіцерів. З іншого боку, показано, що професійна адаптація молодших офіцерів на етапі становлення, являє собою особливий період у військово-професійній діяльності, коли офіцер вирішує обумовлені проблеми, відбувається усвідомлення змісту професійної діяльності як фактору самореалізації. Також важливим підсумком першого розділу стало обґрунтування Теоретичної моделі професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України на основі врахування психофізіологічних чинників.

У другому розділі роботи викладене обґрунтування структури дисертаційного дослідження, визначено його обсяг, подана характеристика матеріалів та методів дослідження. Використані методики є загально визнаними, інформативними та репрезентативними, дозволяють провести комплексний аналіз отриманих даних. Загалом дисертантка здійснила 2616 вимірювань показників психофізіологічних функцій, застосувала для статистичного аналізу отриманих даних стандартизований пакет програм IBM SPSS Statistics 20.00 та офісні додатки Microsoft Excel. Це дає підстави вважати, що одержані дисертанткою дані є об'єктивними, кількісно та якісно репрезентативними.

Дисертаційна робота виконана за чітко побудованим алгоритмом проведення наукових досліджень та логічно завершена у вигляді грамотної прикладної реалізації її основних етапів. Адекватний вибір методик дослідження дозволив дисертантці здійснити поглиблену оцінку закономірностей особистості молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України на етапі становлення.

Третій розділ дисертації присвячено представленню та аналізу результатів емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення психофізіологічних чинників професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України. Також в ньому наведено опис та результати апробації тренінгової програми оптимізації адаптивної поведінки молодших офіцерів.

Аналіз дослідницьких результатів представлено згідно до обґрунтування на теоретичному етапі роботи психофізіологічних особливостей в адаптивній поведінці професійної діяльності. Відповідно, послідовно наведено отримані дані щодо виявлених психофізіологічних властивостей нервової системи та функціонального стану організму, характеру мотиваційно-ціннісної спрямованості особистості, психічного та психофізіологічного станів, соціальної та індивідуально-психологічної характеристики, рівня невротизації, копінг-стресових поведінкових стратегій. Викладені результати гарно ілюстровано та обговорено із розкриттям специфіки психофізіологічного змісту та інтерпретації тих чи інших показників, що слід визнати цілком доречним.

Значущим результатом вважаємо, є те, що у близько 90% молодших офіцерів було діагностовано позитивні зміни у фізіологічній адаптації, когнітивній, емоційно-вольовій, поведінково-діяльнісній та особистісній сферах. Зокрема, було зафіксовано покращення стресостійкості, когнітивної гнучкості, емоційного регулювання, адаптаційного потенціалу та розвитку професійно значущих мотиваційних установок. Це, на наш погляд, стало додатковим підтвердженням хорошої діагностичної спроможності розробленої дисертанткою методики та вказує на високу значущість інтегрованого підходу в тренінговій програмі для розвитку комплексу якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності та адаптації в умовах військової служби.

Важливим практичним підсумком проведеного теоретичного та емпіричного дослідження стала розробка дисертанткою тренінгової програми оптимізації адаптивної поведінки молодших офіцерів. Основною складовою

цієї програми є тренінгові сесії спрямовані на підвищення рівня усвідомлення молодшими офіцерами шляхів безбар'єрної професійної адаптації, сприяння формуванню у них знань, умінь та навичок виконання своїх професійних обов'язків.

Ця програма також досить логічно засновується на Теоретичній моделі професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України на основі врахування психофізіологічних чинників. Відповідно, вона містить шість тренінгових сесій і сумарно розрахована на 36 академічних годин. Включені у програму вправи є доцільними та специфічними щодо підвищення адаптаційної стійкості. Експериментальна перевірка ефективності цієї програми переконливо показала її високу результативність, яка виявилася у достовірних статистично значущих позитивних змінах за низкою показників, що характеризують психофізіологічні чинники професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України. Вважаємо, що програма може бути ефективно використана під час військово-професійної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України.

Отже, до *найбільш вагомих результатів* дисертації, які характеризуються необхідними ознаками *наукової новизни та обґрунтованості*, на наш погляд, можна віднести: обґрунтування та розроблення моделі професійної адаптації, яка стала методичним підґрунтям для емпіричного встановлення психофізіологічних чинників професійної адаптації молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України, визначення психофізіологічних особливостей оптимізації адаптивної поведінки молодших офіцерів, а також розробку тренінгової програми оптимізації адаптивної поведінки молодших офіцерів.

Отримані в дисертаційній роботі наукові та науково-практичні здобутки можуть бути *ефективно використані на практиці* в Збройних Силах України. Як безпосередньо у процесі військово-професійної підготовки військовослужбовців, так і у військових закладах вищої освіти.

Результати дисертаційного дослідження Лесі Андріївни Кіщук широко апробовано на масових наукових заходах різного рівня та *повністю викладені* у 22 наукових працях. *Рівень наукових публікацій* здобувачки також можна оцінити *як високий*. Зокрема, серед них 7 статей опубліковано у фахових виданнях переліку МОН України.

Отже, виконаний на високому рівні теоретичний аналіз проблеми, застосування адекватних стосовно поставлених завдань методів дослідження та обробки даних, залучення репрезентативної вибірки, належний аналіз та узагальнення отриманих емпіричних результатів, свідчать про *хороший рівень оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності* та *високий науковий рівень* дисертаційної роботи. Поставлені в роботі *наукові завдання є повністю виконаними*.

Вивчення змісту дисертації, ознайомлення з опублікованими дисертанткою працями дають підстави для *висловлення окремих зауважень та побажань*:

1. На нашу думку використання дисертанткою міждисциплінарного підходу до аналізу заявленої проблеми цілком відповідає сучасним вимогам наукового дослідження. Вона досить ретельно і глибоко проаналізувала філософські, психологічні, соціологічні аспекти феномену професійної адаптації (с. 34-44). Але такий важливий напрям досліджень, як акмеологічний, залишився поза увагою здобувачки, хоча саме акмеологія вивчає закономірності і механізми розвитку людини у просторі її професійної освіти, професійного становлення, саморозвитку і самореалізації.

2. Дисертантка опрацювала значну кількість наукових праць, у тексті дисертації наводить цитати, визначення та думки вчених стосовно різноманітних аспектів дисертаційного дослідження. Однак дисертантка часто уникає свого авторського ставлення до результатів досліджень інших науковців, інколи не підсумовує наведені цитати або фрагменти текстів. Це певною мірою впливає на висвітлення авторської позиції.

3. При дослідженні психофізіологічних чинників професійної адаптації молодших офіцерів дисертантка дотримувалась обов'язкової умови наявності емоційно забарвленого навантаження. Авторка досліджувала зміни показників у відповідь на вплив емоційного стресу (шляхом згадування неприємної події з дитинства). Як сила цих згадувань відповідає змінам психофізіологічного стану молодшого офіцера?

4. Розроблення методичних рекомендацій для молодших офіцерів Сухопутних військ Збройних Сил України може стати для дисертантки поштовхом для проведення подальших досліджень у цій сфері. Доцільно було би й для курсантів – майбутніх офіцерів розробити відповідні рекомендації, спрямовані на оптимізацію їхньої адаптаційної стійкості, задля забезпечення не лише високого рівня фахової підготовки, а й здатності адаптуватися до умов служби, стресових ситуацій та несподіваних викликів.

Разом з тим, висловлені зауваження та побажання, маючи переважно дискусійний характер, не знижують достовірність та наукову цінність викладених в дисертації наукових результатів. Вони цілком можуть бути враховані у подальшій науковій роботі дисертантки.

ВИСНОВОК

Аналіз дисертаційної роботи «Психофізіологічні чинники професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України» дає підстави для висновку про те, що ця робота є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для галузі військової психології та Збройних Сил України, вирішуючи вкрай актуальне науково-практичне завдання. Вважаємо, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44; зі змінами від 21.03.2022 р.), а її автор Кіщук Леся Андріївна заслуговує здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

провідний науковий співробітник відділу воєнно-психологічних досліджень Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України, кандидат психологічних наук, старший дослідник,

Наталія ЛОЗІНСЬКА

Підпис Наталії Лозінської засвідчую

Начальник науково-дослідного центру
гуманітарних проблем Збройних Сил України
полковник

Володимир МОРОЗ